

UNIVERSITATEA "LUCIAN BLAGA" DIN SIBIU
FACULTATEA DE PATRIMONIU ȘI ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

=ORIENTĂRI POLITICE ÎN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVI-LEA.=

COORDONATOR:
Prof. Univ. Dr. ZENO-KARL PINTER

DOCTORAND,
RĂDAC PETRU-ALIN

SIBIU
2013

Contents

Mulțumiri.....	4
Istoricul cercetărilor.....	6
Introducere.....	6
Istoriografia temei.....	9
Izvoare	9
I.1. Izvoare documentare.....	9
CAPITOLUL I: Transilvania de la voievodat la principat.....	36
I.1. O scurtă istorie a Transilvaniei în perioada 1000-1600.....	36
I. 2. Asemănări și diferențe între instituțiile voievodatului și ale principatului. Simbioze și transformări.....	44
I. 2. 1. Similitudini și diferențe între instituția voievodului și cea a principelui.....	44
I. 2. 2. De la vicevoievod la cancelar.....	58
I.2.3. Procesul de transformare a consiliului voievodal în cel locumtenențial și apoi princiar.....	59
I.2.4. Procesul de transformare a cancelariei voievodale în cancelarie princiară.....	62
I.2.5.De la Adunările Congregaționale voievodale la Dieta Principatului.....	67
I. 2.6. Tabla Princiară.....	69
I.3. Concluzii.....	70
CAPITOLUL al II-lea – Orientări politice în Transilvania secolului al XVI-lea. Perioada (1500 - 1541)	73
II. 1. Grupări politice și lupte facționare, în perioada 1490-1526.....	73
II.2. Confruntarea pentru coroana maghiară între partida progermană și susținătorii casei de Zapolya, în perioada anilor 1526-1534.....	77
II.3.Confruntarea între gruparea regală filoturcă și facțiunea mailateană pentru stăpânirea Transilvaniei, în perioada 1535-1541.....	115
CAPITOLUL al III-lea - Orientări politice în Transilvania secolului al XVI-lea. Perioada (1541-1604)	133
III.1. Confruntări facționare în preajma constituirii Principatului Transilvănean.....	133

III. 2. Confruntarea dintre partizanii filoturci și cei progermani, în timpul ocupației habsburgice (1551-1556)	155
III. 3. Grupări politice în perioada guvernării reginei Isabella (1556-1559)	165
III.4. Luptele facționare în timpul guvernării principelui Ioan Sigismund Zapolya..	168
III. 5. Confruntări ale grupărilor politice sub guvernarea Bathorestilor, în perioada 1571-1600.....	181
CAPITOLUL al IV-lea – Geneza și evoluția nobilimii transilvănene.....	209
Studiu de caz: Familia Balassa.....	209
Balassa de Andrásfalva.....	237
Alte mențiuni ale familiei Balassa.....	241
Neconcordanțe în linia genealogică:	242
Câteva date despre români în arhiva familiei Balassa:	242
LISTA CU POSESIUNI ALE FAMILIEI NOBILIARE BALASSA ÎN SECOLELE XIII – XVII.....	244
CONCLUZII.....	246
ARBORELE GENEALOGIC AL CASEI NOBILIARE DE BALASSA.....	257
HARTA CU POSESIUNI AL CASEI DE BALASSA.....	258
ABREVIERI.....	259
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	260

ORIENTĂRI POLITICE
ÎN TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVI-LEA.

=Rezumat=

Drd. Rădac Petru – Alin.

Această lucrare reprezintă materializarea unui mai vechi obiectiv, încă din anii studenției, referitor la elaborarea unui studiu a cărui temă centrală să abordeze elitele nobiliare din societatea ardeleană. Datorita curiozității referitoare la luptele între grupările politice, s-au tratat aceste elite din prisma facțiunilor politice a căror activitate în secolul al XVI-lea mi s-a părut foarte interesantă, de aceea am vrut să aduc un plus de noutate nu numai prin informația arhivistică ci și printr-un punct de vedere propriu.

Numărul redus al informațiilor din epocă referitoare în ce privește partizanii sau acțiuni ale facțiunilor politice m-au determinat să fac apel la diverse fonduri arhivistice din cadrul Direcției Județene a Arhivelor Naționale, Filiala Cluj și Sibiu, dar și însemnate lucrări cu valoare științifică în limbile: română, maghiară, germană sau turcă, pentru a acoperi anumite goluri existente. O mare importanță am acordat și lucrărilor care tratează istoria familiilor nobiliare, a vieții unor elite politice, pentru că acestea lasă prețioase informații despre luptele fașionare și despre partizanii acestora.

Datorita importanței surselor istorice în realizarea cursului evenimential, un prim capitol al tezei mele tratează *Istoricului Cercetărilor*, mai precis a istoriografiei luptelor între grupările politice în secolul al XVI-lea și nu numai, unde am făcut referiri la sursele utilizate în aceasta lucrare. Prin această acțiune am încercat să oferim istoricilor care vor

studia această lucrare, prețioase informații despre modul cum sunt abordate în alte lucrări, temele dezbătute în teza mea.

În capitolul I, pe care l-am intitulat *Transilvania de la Voievodat la Principat*, am avut ca obiectiv central prezentarea acțiunii elitelor transilvănene în evenimentialul politic din perioada voievodatului și principatului, de aceea în primul subcapitol sa realizat o scurtă incursiune în istoria Transilvaniei, unde am prezentat cititorului modul cum această elită a influențat desfășurarea evenimentelor prin implicarea, opoziția sau colaborarea cu regalitatea maghiară. În a doua parte a capitolului, mi-am propus ca obiectiv principal să realizez o analiză a instituțiilor Transilvaniei de-a lungul existenței lor în perioada voievodatului până în timpul principatului, pentru a surprinde modul cum se transformă, asemănările și deosebirile dintre ele, ori în unele cazuri modul de suprapunere. Consider că aceasta abordare de analiză în paralel a respectivelor instituții a fost un demers reușit în încercarea de a aduce un nou punct de vedere temei.

Analiza nașterii și transformării instituțiilor princiare prin preluarea și metamorfozarea vechilor instituții regale, prin transpunerea și simbioza cu instituțiile voievodale locale reprezintă primul punct de noutate în această lucrare.

Istoria Transilvaniei se caracterizează printr-o mare complexitate a realităților, evenimentelor și situațiilor existente, de aceea spațiul ardelean a fost perceput din cele mai vechi timpuri ca o zonă cu o identitate proprie, rezultat dintr-o multitudine de elemente. După cucerirea Transilvaniei de către regatul maghiar, elementul etnic devine o caracteristică importantă a acestui teritoriu pentru că aici își duceau existența mai multe populații care au interacționat creându-și în timp o identitate proprie în paralel cu păstrarea celei etnice, astfel că avem români, maghiari, sași și secui, fiecare cu obiceiuri, tradiții și mentalități specifice dar uniți printr-o anumită interdependență greu de înțeles pentru cei care nu au trăit aici.¹

La mijlocul secolului al XVI-lea pe lângă diversitatea etnică apare și una confesională determinată de intrarea în acest spațiu a curentelor Reformei care față de alte zone ale continentului european, în Transilvania au reușit să se impună în mod

¹ Ioan - Aurel Pop, *Cuvânt preliminar* în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Ed. Institutul Cultural Român și Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, vol. I, p. 10; Octavian Tătar, *Constituirea identității regionale. Geneza transilvanismului*, Ed. Tipografia Universității "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, Alba Iulia 2009, 104 p., *passim*.

pașnic, datorită unei vechi tradiții de conviețuire cu «celălalt» care era acceptat cel puțin formal așa cum era. În aceste condiții, opțiunea confesională reprezenta și o delimitare a etniei, dar în același timp avea puterea de a influența opțiunile politice ale partizanilor care acum analizează posibilitățile de alianță și prin prisma doctrinelor cultului lor.

Instituțiile și funcțiile entității politico-statale ale Transilvaniei suferă și ele transformări și adaptări la noile situații, pentru o mai bună funcționare. Instituția voievodatului după mai multe secole de existență, după anul 1541 se va transforma în instituția principatului. Voievozii au fost cei care au avut inițiativa în lupta pentru afirmarea autonomiei țării contribuind la afirmarea regimului congregațional, care a avut importante urmări în concretizarea elementelor specifice spațiului transilvănean. Între voievozii din Transilvania care s-au opus tendințelor autoritare ale regilor Ungariei, dar în același timp au avut și propriul lor program politic, menționăm pe : ducele Ștefan, Roland Borșa, Ladislau Kan, Toma de Szekeny, Ioan Zapolya, Ștefan Mailath.² În timpul regatului maghiar, voievodul era cel mai înalt funcționar regal din Transilvania, numit de rege. După constituirea principatului, titlul de rege revine cel puțin formal conducătorului Transilvaniei, Ioan Sigismund, pentru ca după urcarea la tron a lui Ștefan Bathory acesta să renunțe la titulatură, numindu-se voievod. În aceste condiții, când titlul de rege (*rex*) se suprapune peste cel de principe (*princeps, fejedelem*), funcția voievodului decade în condițiile în care «regele» era conducătorul Transilvaniei și doar o dată cu renunțarea la titlul de rege se trece la refolosirea denumirii de voievod care re-vine la conducerea statului.³ Între voievod și principe exista și diferențe majore, ca de exemplu, în domeniul confesional unde voievodul nu avea atribuții în condițiile în care biserica beneficia de vaste privilegii.⁴ Ulterior, principele va ajunge nu numai arbitru ci și conducătorul suprem al Bisericii.⁵

Și la funcțiile din planul secund al voievodului se observă diverse transformări, pentru ca în timpul principatului funcția și atribuțiile de vice-voievod revin cancelarului Transilvaniei. Cancelarii făceau parte din elita principatului și au beneficiat de cele mai

² Gheorghe Bichicean, *Adunări de stări în Tările Române. Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Casa de Presă și Editura Tribuna, Sibiu, 1998, p. 87.

³ Călin Felezeu, *Statutul principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541 – 1688)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1996, p. 84.

⁴ Gheorghe Bichicean, *op.cit.*, p. 89.

⁵ *Ibidem*, p. 107, vezi și Susana Andea, *op.cit.*, vol. V, pp. 682 – 683.

mari onoruri și privilegii în cadrul statului ardelean, dar cu cât puterea și influența lor creștea, cu atât mai mult au trezit invidia; fapt ce va determina decăderea acestor înalți funcționari, cel mai adesea pierzându-și chiar viața, după cum s-a întâmplat în cazul lui Mihail Csáky, român de origine, care nu era deloc agreat de locțiitorul regal Gheorghe Martinuzzi.⁶ Mai triste au fost cazurile lui Wolfgang Kovácsoczi⁷ sau Ștefan Josica ce și-au pierdut viața datorită intrigilor și adversarilor politici.⁸

Consiliul voievodal ca organism consultativ, suferă și el transformări, din necesitatea de a se adapta situației de după anul 1541. O primă etapă de transformare are loc la 29 martie 1542 în cadrul Dietei de la Târgu Mureș, când susținătorii lui Martinuzzi au propus ideea numirii unor oameni însărcinați să contribuie la rezolvarea problemelor de stat.⁹ O a doua etapă de evoluție are loc în condițiile constituirii unui *Consilium intimum* al cărui membrii aveau sarcina de a-l ajuta pe Ioan Sigismund și pe regina Isabella să ducă la îndeplinire sarcinile necesare unei bune funcționari a aparatului statal.¹⁰ Consiliul princiar s-a dezvoltat într-o formă mult mai complexă și mai bine organizată decât cel voievodal, datorită necesităților existente în aceea perioadă.

Cancelaria voievodală a evoluat după exemplul celei de la episcopia de Alba Iulia.¹¹ Deși a fost bine organizată, în agitatul context evenimential din anii 1540 – 1541 aceasta s-a destrămat, fiind reorganizată prin utilizarea unor oameni noi cu vaste cunoștințe. Acest proces de transformare și adaptare a cancelariei va fi încheiat în anul 1556. Deși cancelaria din timpul principatului păstra cele două subdiviziuni din perioada anterioară *cancelaria maior* (cancelaria mare) și *cancelaria minor* (cancelaria mică), în perioada principatului aceasta era mai bine structurată în mai multe compartimente care vizau domeniul relațiilor între principe, națiuni și stări, domeniul administrativ, de

⁶ Cristina Feneșan, *Constituirea principatului Transilvaniei*, Ed. Enciclopedica, București, 1997, pp. 110 – 111.

⁷ Johan Siebmacher, *Adel von Siebenbürgen in Großen und Allgemeines*, Wappenbuch, IV. Band, Theil XII, Nürnberg, 1898, 283 p. + 106 pl., p.182, vezi și Taf. 120.

⁸ Sorin Bulboacă, *Nobilimea de origine românească din Banatul Lugojului și Caransebeșului în secolele XVI – XVII. Studiu de caz familiile Bekes, Josica, Vaida și Măcițași* în ***, *Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț"* din Cluj Napoca, Series Historica, Ed. Academiei Romane, Filiala Cluj Napoca, vol. XLIII, 2004, pp. 62 – 63.

⁹ Octavian Tătar, *Aspecte internaționale ale constituirii principatului Transilvaniei*, Ed. Muzeul Corvineștilor, Hunedoara, 2001, p. 196.

¹⁰ Susana Andea, *Instituțiile centrale și locale în Transilvania în ***, Istoria Românilor. O epocă de înnoiri în spirit european, (1601 – 1711 / 1716)*, Ed. Enciclopedică, București, 2003, vol. V, pp. 690 – 691.

¹¹ ***, *Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania*, Ed. Academiei RPR, București, 1953, vol. I, 442 p., p. 46.

contabilitate, militar, juridic, al afacerilor externe și oficiul poștelor. Numărul funcționarilor cancelariei era variabil, iar dacă în timpul voievodatului erau recrutați mai ales din mediul ecleziastic în perioada principatului aceștia fuseseră anterior notari ai orașelor sau angajați ai unor autorități publice, iar în unele cazuri și-au desăvârșit experiența în cadrul Cancelariei mari. Demn de remarcat este faptul că aveau un nivel de cultură ridicat și bogate cunoștințe de redactare.¹²

Adunările congregaționale aveau mai ales caracter juridic și au reprezentat o etapă premergătoare Dietei din timpul principatului. După anul 1541 Dieta avea o sferă de activitate mult mai amplă, ca dovadă fiind implicarea sa în toate domeniile vieții noii entități statale. În perioada principatului relațiile dintre Dieta și principe erau foarte clar stabilite prin Pactul de Drept Comun (*pacta conventa*) ce avea menirea de a stabili modul de colaborare între cele două părți și respectarea privilegiilor atât de către principe cât și de stări.¹³

Tabla princiară, ca organ de judecată, era instituția la care se făcea apel în cazul în care hotărârile de la nivel de comitat sau scaune secuiești nu au mulțumit una dintre părțile implicate în proces. O caracteristică interesantă a acestei instituții este faptul că sașii în virtutea dreptului lor de coloniști pe pământul regal, puteau să «ocolească» Tabla Princiară adresându-se direct principelui, care acum avea și titlul de rege.¹⁴

Acest proces de evoluție și transformare a instituțiilor de stat își are originea în necesitatea de adaptare la realitățile epocii în care și-au desfășurat activitatea, de aceea considerăm că abordarea acestui mod de analiză „în paralel” a dezvăluit cititorului asemănările, diferențele și contopirile între instituțiile menționate, oferind un plus de noutate. Pe lângă acestea, am prezentat și activitatea unor elite care și-au pus amprenta în desfășurarea acestor instituții.

În *capitolul al II-lea* intitulat: ***Orientări politice în Transilvania secolului al XVI-lea. Perioada (1500 – 1541)***, am abordat luptele dintre facțiunile politice din perioada de final a regatului maghiar și opțiunile ardelenilor pentru ca apoi să trec la evenimentialul generat de momentul Mohács. Prezentarea opțiunilor politice în funcție de grupările existente a fost un obiectiv important pe care l-am urmărit în încercarea de

¹² Susana Andea, *op.cit.*, vol. V, pp. 693, 698 - 699.

¹³ Gheorghe Bichicean, *op.cit.*, p. 104.

¹⁴ Susana Andea, *op.cit.*, pp. 736– 737.

desluși în agitatul curs al evenimentelor, motivațiile care au determinat diverse coalizări sau treceri de la o facțiune la alta. Am împărțit acest capitol în trei secțiuni cronologice, după cum urmează : 1490 – 1526, 1526 – 1534, 1535 – 1541.

Pentru aceasta parte a lucrării am urmarit sa aprofundăm luptele factionare in perioada anilor 1490 – 1541, luptele caracterizate printr-o acerba confruntare între partizanii filogermani și cei filozapolieni ori filoturci, de aceea consider ca aceasta abordare reprezinta al doilea punct de noutate al studiului meu.

În demersul nostru am urmărit să prezentăm cititorului această perioadă cuprinsă între moartea regelui Mathias Corvinul și constituirea Principatului autonom al Transilvaniei sub suzeranitatea otomană, etapă deosebit de importantă pentru că face trecerea de la structurile regatului maghiar spre cele ale entității statale transilvănene. Ambele partide doreau binele patriei, susținătorii lor considerându-se mari patrioți, dar fiecare în felul său, astfel unii considerau că menținerea țării sub stăpânirea otomană ar fi cea mai bună opțiune, pe când cealaltă facțiune considera că țara cu specificul ei creștin va putea prospera numai sub protecția Casei de Habsburg.

Voievozii români din spațiul extracarpatic încearcă să fie atrași și ei în acest conflict, înclinând balanța puterii în favoarea uneia sau alteia dintre facțiuni, cu importante urmări în luptele factionare. Posesiunile transilvane au fost cele care i-au determinat în numeroase rânduri pe voievozii moldoveni sau munteni să treacă cu oștile lor în Transilvania, cel mai reprezentativ caz fiind al domnului Moldovei, Petru Rareș care a devenit o prezență activă în partea de răsărit a Transilvaniei prin implicarea sa, sprijinind grupările politice în funcție de interesele și posibilitățile de moment.

În contextul disputei pentru coroana Ungariei, la începutul secolului al XVI-lea asistăm la confruntarea între partida filohabsburgă și cea naționalistă a casei de Zapolya, iar după bătălia de la Mohács la concurența dintre progermani și filozapolyeni, care își dispută puterea politică. Facțiunile se divid, iar partizanii oscilează între partidele care se străduiau să le ofere cât mai multe avantaje. După anul 1527 intervin și otomanii prin sprijinirea vasalului lor Ioan Zapolya, astfel partida zapoliană devine și filo-turcă.¹⁵ Documentele emise de la curțile europene și de la Înalta Poartă, dar și cercetările unor istorici de referință precum Joseph von Hammer, Szilágyi Sándor, Roderich Goos,

¹⁵ Makkai László, Mocsy András, *Erdély Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1897, vol. I, pp. 409 – 414.

Makkai László și Mócsy András, Călin Felezeu, Cristina Feneșan, Octavian Tătar, Aslan Margareta, au surprins aceste lupte facționare. Analizând materiale în limbile germană română, latină, maghiară și turcă am încercat să aducem cititorului un plus de informație mai ales în locurile unde aceasta este destul de sumară.

Luptele facționare sunt o realitate în viața politica a fiecărui stat, iar Transilvania nu a făcut nici ea excepție. Diferența față de alte state a constat în faptul că pe fondul confruntării între partidele politice, după anul 1526 în acest teritoriu se manifesta tendințele de individualitate distinctă față de Ungaria, manifestări care acum iau amploare. În acest sens am încercat să redăm cât mai aproape de realitate luptele facționare din Transilvania, făcând apel la documentele latine și maghiare din fondurile arhivistice care atestă cu mare exactitate informații despre forțele politice implicate în lupta pentru puterea politică, de aceea prezentul capitol a realizat o incursiune în evenimentialul acelei perioade. De multe ori au apărut și facțiuni politice care își declarau fidelitatea atât la filohabsburgi cât și la zapolieni, dar aveau propriile lor obiective, iar în acest sens cel mai bun exemplu este al grupării transilvănene condusă de voievodul român Ștefan Mailath, un precursor al Principatului Transilvan; facțiune a cărei activitate este foarte bine atestată în documentele maghiare și latine ale epocii, dar și cele germane care aduc un plus de noutate.

În aceasta perioadă, aportul adus de trupele sale, partidei zapoliene contribuie la înfrângerea partizanilor filogermani în bătălia de la Feldioara. Posesiunile transilvănene ale domnilor din Moldova și Țara Românească, reprezintă motivul principal care îi atrage în lupta facțiunilor politice, susținând-o pe cea care le oferea recunoașterea vechilor fiefuri, motiv pentru care am prezentat cât mai amplu și efectele acțiunilor lor.¹⁶

Luptele facționare au fost influențate de specificul Transilvaniei, caracterizate printr-o varietate etnică, ceea ce a determinat implicarea celor trei stări politice, dar nu separate ci regăsite în oglinda identității transilvănene. Aderarea la o partidă sau alta se realizează fără a face o diferențiere sau separare pe bază etnică, pentru că în ambele tabere putem găsi partizani din fiecare etnie. Deși rezultatele întâmplărilor pot fi generalizate, mici excepții au existat de fiecare dată.

¹⁶ Nicolae Grigoraș, *Precursor al lui Mihai Viteazul* în ***, *Petru Rareș*, Redactor Leon Simanschi, Ed. Academiei, București, 1978, p. 89 – 91.

Capitolul al III-lea reprezintă o continuare a celui anterior; de aceea l-am numit: ***Orientări politice în Transilvania secolului al XVI-lea. Perioada (1541 – 1604).*** referindu-mă la evenimentele cuprinse între constituirea principatului până la urcarea pe tronul ardelean al lui Ștefan Bocskay. Acest capitol a fost un demers absolut necesar pentru a realiza întreg tabloul luptelor facționare pe durata secolului al XVI-lea. Datorită unei întinderi mai mari a prezentului material și pentru o mai bună înțelegere, am împărțit acest capitol în mai multe secțiuni ce cuprind o analiză a evenimentelor într-un plan temporal bine delimitat cronologic după cum urmează: 1541 – 1550, 1551 – 1556, 1556 – 1559, 1559 – 1570, 1571 – 1600/1604. ***Considerăm că noutatea adusă în cadrul analizei evenimentelor cuprinse între anii 1541 – 1604, ce reprezintă o continuare a celor din capitolul anterior, este însăși cursul prezentării luptelor facționare, care în aceasta perioadă sunt puternic amprentate de identitățile locale și religioase.***

La finalul redactării acestui capitol, consider că am reușit să îndeplinesc mare parte din obiectivele propuse, în ciuda faptului că uneori a trebuit să mă adaptez situației, în condițiile în care volumul mare de informații m-a determinat să insist mai mult pe anumite evenimente pe care le-am considerat semnificative. Obiectivul central în demersul meu a fost să prezint cititorului acțiunea practică, dincolo de imaginea prelucrată și creată a discursului politic.

După constituirea principatului, luptele facționare au continuat cu unele fluctuații în intensitatea confruntărilor, de aceea am încercat să prezentăm cititorului realitatea acestor lupte cu ajutorul mențiunilor de epoca, iar în acest sens de un real folos au fost documentele păstrate în Arhivele Statului, Filiala Cluj Napoca și Sibiu și diverse studii mai recente publicate în diverse limbi, care au abordat tema, lăsând prețioase informații.

Luptele facționare s-au desfășurat în paralel cu procesul de organizare a noii entități statale, conferindu-i principatului o anumită vitalitate și o mare flexibilitate raportându-ne la complexitatea evenimentialului politic.¹⁷ Această complexitate de care vorbeam în rândurile anterioare, îi determină pe anumiți partizani să fie atenți nu atât la situația în care se aflau ci mai ales la subtilitatea cu care trebuiau să o abordeze, astfel se explica acțiunile petrovicienilor în relația cu regina Isabella, a demersurilor făcute de

¹⁷ Hammer Purgstall, Baron von Joseph, *op.cit.*, p. 718.

partizanii lui Martinuzzi pe lângă ceaușii otomani, a filogermanului Petru Haller în misiunea sa de reprezentant al intereselor Casei de Habsburg și exemplele ar mai putea continua. Nu au lipsit nici confruntările directe cu impresionante schimbări în raportul de putere. Coeziunea unei grupări politice se poate observa în situațiile acestea critice, în care partizanii ei, au găsit resursele necesare obținerii victoriei, în acest caz semnificativ fiind evenimentele din anii 1560 – 1562 și 1575.

Dacă la începutul secolului există o unitate de credință datorită influenței Bisericii Catolice, această unitate se transformă în diversitate o dată cu pătrunderea curenților reformate în acest spațiu. Factorul religios influențează opțiunile fașionare, datorită acceptării protestantismului. Filoturcii considerau că, Transilvania a fost salvată de la distrugere datorită unei vieți chibzuite a locuitorilor ei, fiind protejată de sultanul otoman care le-a oferit libertatea de a-și păstra credința. În mentalul social predomină acel *fatalism biblic*¹⁸, datorită greutăților prin care trece ardeleanul care își caută salvarea pe plan religios.¹⁹ Ei își legitimează opțiunile pe baza unor paralele biblice, realizând similitudini între Regatul lui Israel și Transilvania, iar pe de altă parte, între Nabuconodosor și Suleiman I, pentru a combate tendințele de prozelitism catolic al habsburgilor. Credința religioasă putea influența deciziile politice, după cum s-a întâmplat în cazul sașilor care, deși erau susținători tradiționali ai casei de Habsburg, după reînscăunarea reginei Isabella și a lui Ioan Sigismund, în locul unei rezistențe fără sens, vor accepta noua situație. O cauză a preferinței sașilor pentru gruparea filoturcă condusă de Ștefan Bathory, poate fi găsită în pericolul reprezentat de politica antiprotostantă a habsburgilor. În aceste condiții, ei au preferat să susțină un principe catolic care le respectă credința și privilegiile în locul politicii autoritare a Casei de Habsburg, care se pregătea să avanseze pe urma posibilelor victorii ale lui Gaspar Bekes.

Gruparea politică nu era numai o posibilitate prin care partizantul își proteja interesele ci și o formă de manifestare în conformitate cu un anumit program, în funcție de care se formează percepția referitoare la „celălalt”: filoturcul, progermanul, măilășeanul, petrovicianul, filozapolianul, etc. Adeziunea la o fașionă politică îi oferă

¹⁸ Margareta Aslan, *Atitudini civice și imaginea Imperiului Otoman în societatea transilvăneană, în perioada principatului (1541 – 1688)*. Teză de doctorat. Coordonator. Prof. Univ. Dr. Nicolae Edroiu. Cluj Napoca, 2010, p. 128.

¹⁹ *Eabidem*, p. 189.

partizanului sentimentul demnității obținut din participarea sa directă la acțiuni pentru binele patriei, indiferent de tabăra din care făceau parte.

Daca în capitolele anterioare am realizat o abordare politică, instituțională și din punctul de vedere al grupărilor politice, în *al IV-lea capitol* intitulat *Geneza și evoluția nobilimii transilvănene. Studiu de caz: Familia Balassa*, am dorit să prezintăm nobilimea maghiară ca entitate social – politică și în special cea transilvăneană, în raport cu cea maghiară. Conform descendenței legendare, dreptul nobilimii maghiare ar proveni de la cele șapte căpetenii de triburi maghiare care au ocupat în perioada de început a statului maghiar principalele dregătorii. Prin extensie, evenimentul din anul 1222 concretizat prin semnarea Bulei de Aur a nobilimii maghiare nu a făcut decât să consfințească acest drept al nobilimii, fundamentat ulterior prin Tripartitum-ul lui Werboczy (1514). Aceasta doctrină politică argumenta că adevărata coroană maghiară nu era purtată de rege ci de nobilime prin însușirile pozitive de caracter precum: forța morală, curajul și eroismul²⁰, care se dovedeau pe câmpul de luptă unde nobilul încerca să se distingă pentru a fi recompensat pentru faptele sale de vitejie, prin obținerea de posesii și titluri²¹, pentru ca ulterior, după jumătatea secolului al XVI-lea și în secolul al XVII să obțină titlul nobiliar și anumiți comercianți, care fac împrumuturi financiare. Cel mai semnificativ exemplu în acest sens este al primarului sibian Petru Haller²².

De-a lungul timpului, obligația morală de a veghea la binele patriei s-a păstrat ca o normă prezentă în mentalul nobilimii, pe acest fundament constituindu-se *Unio Trium Nationum*, ca urmare a răscoalei de la Bobâlna (1437). Acest act de înțelegere a statornicit dreptul elitelor celor trei națiuni privilegiate de a se implica în conducerea patriei. Nobilimea transilvăneană față de cea din Ungaria avea o caracteristică specifică

²⁰ Octavian Tătar, *Constituirea identității regionale. Geneza Transilvanismului*. Ed. Tipografia Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Alba Iulia 2009, 104 p., pp. 60 - 64.

²¹ Pt. Inf. cf. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Filiala Sibiu, *Fond. Carte, Gézeza von Csergheő de N. - Tacsikánd, Wapenbuch des Adels von Ungarn sammt des Nebenlandern der Stephans-Krone, Nürnberg, Verlag von Bauer und Raspe, vol. I. 1893, 160 p. + 126 pl., vol. II, 1887, 1888, 253 p. + 336 pl., vol. III, 1889, 1890, 524 p. + 378 pl., vol. IV, 1891, 1892, 729 p. + 435 pl., passim; Johan Siebmacher, *Adel von Siebenbürgen in Grotes und Allgemeines, Wappenbuch, IV. Band, Theil XII, Nürnberg, 1898, 283 p. + 106 pl., passim.**

²² Gündisch Gustav, *Über die vermögensbildung des hermannstädter bürgermeisters und sachsengrafen Peter Haller (1490? –1569)* in *Gustav Gündisch, Aus geschichte und kultur der siebenbürger sachsen*, Bohlau Verlag Kohl in Wien, 1987, 468 p., pp. 173 – 174, 181. Vezi și Aslan Margareta, *Grigore Ureche`nin Tevarihinde Türkler. [The Turks in the cronicles of Grigore Ureche]* în volumul colectiv al 1st International Balkan Kongress, Editori: Suleyman Şah University, Istanbul, 2012, Editura: Servet Ofset, Editata de: Fatih Iyiyol și Oğuz Uras, pp. 1590-1599.

prezentată foarte clar de istoricii Makkai László și Mocsy András, care menționau împărțirea nobilimii ardelenice în mare și mică, iar categoria nobilimii mijlocii era formată din elitele secuilor.²³

În cadrul regatului maghiar și ulterior în principatul Transilvaniei, nobilimea era grupată în partide politice care încercau să își impună punctul de vedere în viața politică și conducerea statului. În principal distingem două mari grupări: filohabsburgii și filoturcii. În viziunea lor, ambele tabere doreau salvarea patriei, dar prin direcții de acțiune distincte, unii preferând susținerea idealurilor creștine propagate de Curtea de la Viena, iar alții liniștea obținută din colaborarea cu puterea otomană.²⁴

Familia nobiliară Balassa este un exemplu semnificativ referitor la conștiința nobilimii de a se implica în conducerea și protejarea patriei, o conștiință formată de-a lungul a mai multor secole de existență. Johan Siebmacher, în studiul său referitor la istoricul familiilor nobiliare și a blazoanelor acestora în Ungaria și Transilvania, acordă familiei Balassa trei caracteristici importante și definitorii: originea străveche, noblețea și importanța avută în cadrul evenimentelor politice, sociale și culturale în evul mediu și perioada premodernă²⁵.

În cercetarea trecutului istoric al nobilei familii Balassa, de mare ajutor au fost documentele de arhivă, în special o mică schiță a arborelui oferită de genealogii Sarkantjos și Gyulay²⁶. Pe lângă aceasta am mai utilizat mențiuni diplomatice care atestă implicarea membrilor acestei familii în viața politico-instituțională a statului și numeroase documente edite.

Datorită informațiilor lacunare oferite în unele cazuri de documentele epocii, mi-a fost imposibil să realizez un arbore genealogic foarte complex, în condițiile în care nu am putut să urmăresc numărul descendenților, în special al fetelor care nu au fost menționate în documente decât în anumite acte procesuale și uneori în diverse testamente. În lipsa unor documente concludente nu am reușit să unim ramura Balassa de

²³ Makkai László, Mocsy András, *op. cit.*, vol. I, (611 p.), p. 353 – 365.

²⁴ Aslan Margareta, *Atitudini civice și imaginea Imperiului Otoman în societatea transilvăneană, în perioada principatului (1541 – 1688)*. Teză de doctorat. Coordonator. Prof. Univ. Dr. Nicolae Edroiu. Cluj Napoca, 2010, 353 p., p. 83.

²⁵ Johan Siebmacher, *Adel von Siebenbürgen*, în *Groses und Allgemeines*, (Marea și generala carte a stemelor într-o ediție nouă complet ordonată și îmbogățită cu lămuriri heraldice și istorico – genealogice) Wappenbuch, IV. Band, Theil XII, Nürnberg, 1898, 283 p. + 106 pl., p.88, vezi și Taf. 37.

²⁶ DJAN, Cluj Napoca, *Fond. Sarkantyos Gyulay*, Cota Balassa.

Gyarmat cu Andrásfalva, uniune ce posibil se produce înaintea sau în timpul primei jumătăți a secolului XV, posesie care, cu siguranța va intra în dota familie prin recompensă pentru anumite servicii aduse regalității sau prin căsătorii ca sfertul miresei, moșteniri a unei ramuri rămase fără urmași, etc. Considerăm că prezentul material este o noutate binevenită în condițiile în care mare parte din istoricul acestei familii este dezvăluit din surse inedite aflate în arhiva familiară. Până în prezent nu s-a realizat un arbore genealogic care să meargă pe această abordare, de aceea sunt de părere că obiectivul a fost atins, iar materialul de față va fi de un real folos istoricilor sau persoanelor interesate de acest subiect.

În perioada secolului al XVI-lea, membrii familiei Balassa au fost tradiționali filohabsburgi din punctul de vedere al orientării politice, dar au existat și momente când au ales colaborarea cu gruparea filoturcă. Cel mai exemplificativ caz este al lui Menyhárt Balassa, care în 1556 s-a implicat în restaurarea Casei de Zapolya, iar ulterior pentru calitățile sale de politician și militar a urcat repede treptele ierarhiei statale. S-au înregistrat cazuri, când membrii familiei Balassa au pierdut posesiuni sau confruntări, dar întotdeauna au făcut acest lucru cu demnitate. Înfrângerile nu i-au descurajat ci asemeni strămoșilor lor au luptat plini de curaj și noblețe susținându-și opiniile cu demnitate.

Pe lângă istoricul familiei și arborele genealogic am realizat și o hartă a posesiunilor atestate în documentele cercetate, dar considerăm că pe lângă acestea mai există și altele pe care datorită administrării timpului sau a documentelor lacunare nu am reușit să le descoperim până la data realizării acestui material, dar va rămâne ca un obiectiv de atins până la publicarea tezei.

În acest capitol, datorită materialului inedit pe care l-am utilizat am adus două elemente de noutate, concretizate prin:

- 1. Explicația metamorfozării și apariției numelor de familie în cazul caselor nobiliare, datare sprijinită pe unele documente din 1364 pentru Ungaria și 1384 pentru Transilvania.***
- 2. Realizarea unui arbore genealogic cu un grad de complexitate ridicat, ce a reușit o însumare a peste 100 de nume pentru Casa de Balassa, pentru secolele XIII – XVII.***

Din punctul de vedere al metodologiei folosite în demersul nostru menționăm: depistarea surselor; selectarea și traducerea manuscriselor; defalcarea informațiilor; metoda analitică; metoda comparativă pentru recunoașterea dezbaterii istorice; prelucrarea științifică, etc.

La finalul studiului am scris câteva concluzii, pe care le-am extras din experiența dobândită prin cercetarea materialului arhivistic și al celui edit. Imagini precum: documente, scrisori de privilegiu și blazoane ale unor familii nobiliare implicate în luptele fașionare au rolul de a îmbogăți conținutul lucrării.

În speranța că această lucrare, prin ideile dezbătute și materialele prezentate, vor reprezenta un material util istoricilor care abordează această temă, consider că munca de față își va aduce aportul cuvenit în spațiile încă lacunare ale istoriei; sau va oferi o nouă viziune evenimentialului fașionar transilvănean.

CUVINTE CHEIE:

Instituții politice; Lupta fașionilor politice; Progermani; Filoturci; Casa nobiliară de Balassa; Genealogie.

ABREVIERI

D.J.A.N. – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale.

M. O. L. – Magyar Ország Levéltára – Arcanum Adtbázis kft.

B.C.U. Cj. – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.

E.Ö. – Erdély Öröksége. Erdély emlékirók Erdelyről, Franklin-Társulat Kiadása, Budapest, 1993, vol. I-VI.

E. T. A. – Mikó Imre: *Erdély Történelmi Adatok*, Cluj-Napoca, 1858, legatura I-IV
în Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, Fond
Colecții speciale – manuscrise.

M.C.R.T. – Szilágyi Sándor, *Monumenta Comitalia Regni Transilvaniae*, Budapest, vol. I,
IV, XVII, XXI, 1875-1898.

A. I. I. N. C. – Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, Ed. Academiei Române,
Filiala Cluj Napoca.

I. R. – *Istoria Românilor. O epocă de înnoiri în spirit european, (1601 – 1711 / 1716)*, Ed.
Enciclopedică, București, 2003, vol. V

R. I. – Revista Istorică, Editura București.

B. ... - *MOL*, Diplomatikai Levéltár (Q szekcio), Családi levéltárak (P szekcióból),
Balassa család (Q 22), documentul nr.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

IZVOARE INEDITE :

1. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale, Filiala Cluj-Napoca, Fond: Colecția de manuscrise ale Muzeului Ardelean, Articuli Diaetales, mms. 1, mms. 2, mms. 4.
2. D.J.A.N., Filiala Cluj-Napoca, Fond: Primăria Municipiului Cluj1/10, Privilegii, mms. 9, mms. 45, mms. 86, mms. 143.
3. D.J.A.N., Filiala Cluj-Napoca, Fond: Registre Mixte, mms. 716.
4. D.J.A.N., Filiala Cluj-Napoca, Fond: Sarkantyos Gyulay, Cota Balassa.
5. D.J.A.N., Filiala Cluj-Napoca, Fond: Colecția generală de documente.
6. D.J.A.N., Filiala Cluj-Napoca, Fond: Orașul Cluj.
7. D.J.A.N., Filiala Sibiu, Fondul: Colecția de documente medievale, Magistratul Orașului, Pachet U.I. Actul 3, 13, 21; U.II. Actul. 34, 39, 129, 146.
8. D.J.A.N., Filiala Sibiu, *Fond. Carte*, Géeza von Csergheő de N. - Tacskánd, *Wapenbuch des Adels von Ungarn sammt des Nebenlandern der Stephans-Krone*, Nurnberg, Verlag von Bauer und Raspe, vol. I. 1893, 160 p. + 126 pl., vol. II, 1887- 1888, 253 p. + 336 pl., vol. III, 1889, 1890, 524 p. + 378 pl. , vol. IV, 1891, 1892, 729 p. + 435 pl.
9. Magyarország Leveltára – Arcanum Adbázis kft (*MOL*), Diplomatikai Levéltár, Kincstári levéltárból, MKA, Neo-regestrata acta.
10. *MOL*, Diplomatikai Levéltár (Q szekcio), Családi levéltárak (P szekcióból), Balassa család (Q 22).
11. *MOL*, Diplomatikai Levéltár (Q szekció), Családi levéltárak (P szekcióból), Justh család (Q 92).

IZVOARE EDITE:

1. BORSOS, Sebestyén, *Cronica a világnak lett dolgairól*, în *Erdély Történelmi Adatok*, Mikó Imre.

2. COSTIN, Miron, *Opere*, Ediție critică îngrijită de P.P. Panaitescu, Editura pentru Literatură, București, 1965, vol. I, 324 p.
3. GOOS, Roderich, *Österreichische Staatsverträge Fürstentum siebenbürgen (1526 - 1690)*. Viena, 1911, 399 p.
4. GROMO, Giovan Andreea, *Scurtă descriere a Transilvaniei în Calatori străini despre Țările Române*, (coord. Maria Holban), Vol. II, Ed. Științifică, București, 1970.
5. SIEBMACHER, Johan, *Adel von Siebenbürgen*, in *Groses und Allgemeines*, (Marea și generala carte a stemelor într-o ediție nouă complet ordonată și îmbogățită cu lămuriri heraldice și istorico – genealogice) *Wappenbuch*, IV. Band, Theil XII, Nürnberg, 1898, 283 p. + 106 pl.
6. HURMUZAKI, Eudoxiu, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, București, 1887-1942,
 - Volumul I, Supliment I, (1518 – 1780), 1886, 1003 p.,
 - Volumul II, Partea I (1451- 1575), 1891, XXVIII+624 p.,
 - Volumul II, Partea a II-a (1451 – 1510), 1891, XLVII +729 p.,
 - Volumul II, partea a III-a (1510 – 1527), 1892, XXXIII+ 756 p.,
 - Volumul II, Partea a IV-a (1531 – 1552), 1894, XXXIII + 756 p.,
 - Volumul II, Partea a V-a (1552 – 1575), 1897, XXXII + 770 p.,
 - Volumul III (1576 – 1599), 1880, XXX + 600 p.,
 - Volumul III, Partea a II-a (1576 – 1600), 1888, XXX + 575 p.,
 - Volumul IV, Partea I (1600 – 1649), 1882, XXXVI + 708 p.,
 - Volumul VIII, (1376 - 1650), 1894, 540 p.,
 - Volumul XV, Partea I. (1358 – 1600), 1911, LXXVIII +775 p.
7. LAURENȚIU, Solul, *Relațiile din Moldova, în ****, *Călători străini despre Țările Române*. Redactor Maria Holban. Ed. Științifică, București, 1970, vol. II, 686 p.
8. MIHĂESCU, Ștefania Gall, *Memorialul lui Nagy Szabó Ferencz*, București, Ed. Kriterion, 1993, p.
9. NEHRING, Karl, *Austro- Turcica 1541 – 1552. DIPLOMATISCHE Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Sülezmans des Prächtigen*, R. Oldenbourg Verlag GmbH München, 771 p.

10. OPALINSKI, Petre, *Raport către regele Poloniei Sigismund I în ****, *Călători străini despre Țările Române*, (coord. Maria Holban), vol. I, Ed. Stiintifica, București, 1968.
11. SCHESAELI, Christiani, *Rvinae Panonicae*. Ed. Editione, Wiettenberg, Tom. I, vol. I, an M.D. CCXCVII, 300 p.
12. SZILÁDY, Áron, SZILÁGYI, Sándor; *Török – Magyarokóri okmánytár*, vol.VIII, Eggember Ferdinand Akademiai Kv., Pest 1863 448 p.
13. SZILÁGYI, Sándor, *Násdady Tamás első kovetsége Erdélyben 1540*, Budapest 1876, A M. Tud. Akademia Könyvkiado-Hivatala, 56 p.
14. IDEM, Erdelyi orszaggyulesi emlekek torteneti hevezeteseikkel. Monumenta Comitalia Regni Transsylvaniae, vol. I (1540 – 1556), Budapest, 1875, vol. II (1556 – 1576) Budapest, 1876. IV, XVII, XXI.
15. URECHE, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție de Onu Liviu, Ed. Științifică, București, 1967, 200 p.
16. VERESS, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, Ed. Cartea Românească, București,
 - Volumul I (1527 – 1572), 1929, 366 p.
 - Volumul II (1573 – 1584), 1930, 355 p.
 - Volumul III (1585 – 1592), 1931, 360 p.
 - Volumul IV (1593 – 1595), 1932, 347 p.
 - Volumul V (1596 – 1599), 1932, 398 p.
17. IDEM, *Báthory István Erdély Fejedelem és Lengyel Király levelezése* (Corespondența principelui transilvan și al regelui Poloniei Ștefan Bathory), Kolozsvár, 1944, Donatul Peci Egyetemi Könyvkiadó és nyomda RT. Nyómása, Kolozsvár, 1944, vol. I (1556 – 1575), 386 p.
18. WERNER, Georg, *Raport din lunile martie – aprilie 1552 despre veniturile regești din Transilvania în ****, *Călători străini despre Țările Române*. Redactor Maria Holban. Ed. Științifică, București, 1970, vol. II, 686 p.

LUCRARI GENERALE

1. ***, *Magyar Eletrajzi Lexicon*, Kenyeres Agn s, vol. II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 1104 p.
2. ***, *Revai Nagy Lexicon*, Budapest 1915, Revai Testvérek, vol. XIII, 870 p.
3. ***, *Enciclopedia Universală Britanică*, Traducator Eugen Muntean, Redactare Elena Gugu et alia, Ed. Litera, București, 2010, vol VII, 359 p.
4. ALBU, Ioan, *Monumentul epigrafic la sa i în context central – european (secolele XV – XVIII)*. Teză de doctorat, coordonator  tiin ific, Prof. Dr. Thomas N gler, Sibiu 1997, 303 p.
5. ASLAN, Margareta, *Grigore Ureche`nin Tevarihinde T rkler. [The Turks in the cronicles of Grigore Ureche]*  n volumul colectiv al 1st International Balkan Kongress, Editori: Suleyman  ah University, Istanbul, 2012, Editura: Servet Ofset, Editată de: Fatih Iyiyol  i O uz Uras, pp. 1590-1599.
6. BELU, S., *Biblioteca unui umanist transilvan mai pu in cunoscut în ***, Anuarul Institutului de Istorie Cluj Napoca*, Ed. Academiei Romane, Filiala Cluj-Napoca, nr. XXX / 1990 – 1991.
7. BINDER, Paul, *Medici clujeni din secolul al XVI-lea în***, Anuarul Institutului de Istorie Cluj Napoca*, Ed. Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, nr. XXX / 1990 – 1991.
8. BOTA, Cristian Florin, *Monografia comunei Stremț*, Ed. Altip, Alba Iulia, 2001, 600 p.
9. BĂLCESCU, N., *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Prefat   i note finale Paul Cornea, Ediție îngrijită  i note lexicale de Andrei Rusu, Ed. Tineretului, București 1963, vol. I, 172 p.; vol. II, 227 p.
10. CLOT, Andre, *Soliman Magnificul*, București 1997, 374 p.
11. DECEI, Aurel, *Istoria Imperiului Otoman p n  la 1656*, Ed.  tiin ific   i Enciclopedică, București, 1978.

12. DONALD Mac, Stewart, *Carol Quintul: Suveran, dinast și apărător al credinței 1500 – 1558*, Ed. All, 1998, 167 p.
13. GOLDENBERG, S., *Hallerii. Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în secolul al XVI-lea în ****, *Studii. Revistă de Istorie*. Editura Academiei R.P.R. , An. XI, Nr. 5.
14. GONȚA, I. Alexandru, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII – XVII*. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, 251 p.
15. HAMMER PURGSTALL, Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi (Marea Istorie Otomană)*, Vol III, M. M.P. Baskı Tesisleri, Istanbul, 2010.
16. LENDVAI, Paul, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, Traducere din germană de Maria și Ion Nastasia, Ed. Humanitas, București, 2001, 576 p.
17. REZACHEVICI, Constantin, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană secolele XIV – XVI – Evoluția unui concept în contextul vremii*, Editura Albatros, București, 2001, 536 p.
18. STILES, Andrina, *Imperiul Otoman 1450 – 1700*, Ed. All, București 1995, 184 p.
19. TEOTEOI, T., TODERASCU, I., *Moldova în ****, *Istoria Românilor. De la universalitatea creștină către Europa "patriilor"*. Ed. Enciclopedică, București 2001, vol. IV, 878 pagini + 79 planșe.

STUDII ȘI LUCRĂRI DE SPECIALITATE:

1. ***, *Alba Iulia 2000*, Consultant științific Ștefan Pascu, Alba Iulia, 1975.
2. ***, *Istoria Transilvaniei, Volumul II (De la 1541 până la 1711)*, Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Năgler, Coordonatori Ioan - Aurel

- Pop, Thomas Nágler, Magyari András, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvănene, Cluj Napoca 2005, 448 p.
3. ****Századok*, szerkeszti Thaly Kálmány, Második Evfolyam. Pest, Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Vol II.
 4. ANGHEL, Gh., BERCIU, Ion, *Cetăți medievale din sud – vestul Transilvaniei (Piatra Craivi, Tauți, Vurpăr și Stremț)*, Ed. Meridiane, București, 1968, 56 p. + 41 pl.
 5. ARDELEAN, Florin, *Legislație militară și politică fiscală în timpul lui Ioan Sigismund Zapolya în ****, *Acta Musei Napocensis. Historica*, 45 – 46, 2008 – 2009, Cluj Napoca, 2009.
 6. ASLAN, Margareta, *Atitudini civice și imaginea Imperiului Otoman în societatea transilvăneană, în perioada principatului (1541 – 1688)*. Teză de doctorat. Coordonator. Prof. Univ. Dr. Nicolae Edroiu. Cluj Napoca, 2010, 353 p.
 7. EADEM, *Transilvanismul – de la concept identitar la ideologie statală în secolele XVI – XVII în ****, *Alt – Schaessburg*, Ed. Qual Media, Cluj Napoca, Nr. 5 / 2012, 163 p.
 8. BERENGER Jean, *Istoria Imperiului Habsburgilor 1273 – 1918*, Traducere de Nicolae Baltă, Ed. Teora, 2000, 568 p.
 9. BICHICEAN, Gheorghe, *Adunări de stări în Țările Române. Congregațiile generale în Transilvania voievodală*, Casa de Presă și Editura Tribuna, Sibiu, 1998, 405 p.
 10. IDEM, *Originea congregațiilor generale din Transilvania voievodală în ****, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane, Sibiu*, Editura Academiei Române, București, 1996, vol. III.
 11. IDEM, *Despre originea și tipologia Adunărilor de stări în Europa medievală în ****, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane, Sibiu*, Editura Academiei Române, București, 1997, vol. IV.
 12. IDEM, *Congregațiile generale din Transilvania voievodală în epoca lui Iancu de Hunedoara (1441-1456) în ****, *Corviniana, I, Acta Musei Corvinensis*, Hunedoara, 1995, nr.1.

13. BINDER, Pavel, *Ștefan Mailat (circa 1502 – 1551), boier român și nobil transilvănean. Date despre romanitatea lui în ****, Studii. Revista de Istorie. Ed. Academiei R.S.R., Tom. 25, nr. 2 / 1972.
14. BORCEA, L., *Contribuții la istoria căpitaniei de Oradea în secolele XVI – XVII în ****, Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj Napoca, Ed. Academiei R.S.R. și Universitatea "Babeș – Bolyai" Cluj Napoca, nr. XXIV / 1981.
15. BULBOACĂ, Sorin, *Nobilimea de origine românească din Banatul Lugojului și Caransebeșului în secolele XVI – XVII. Studiu de caz familiile Bekes, Josica, Vaida și Macicași în ****, Anuarul Institutului de Istorie "George Bariț" din Cluj Napoca, Series Historica, Ed. Academiei Române, Filiala Cluj Napoca, vol. XLIII, 2004.
16. CĂZAN, Florentina, *Rolul orașului Sibiu în politica externă a lui Ferdinand de Austria, în ****, Analele Universității București. Istorie., Anul XXI – nr. 2 / 1972.
17. CIOBANU, Veniamin, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV – XVI*. Editura Academiei R.S.R. București 1985, 224 p.
18. DAN, Mihail P., *Un stegar al luptei antiotomane Iancu de Hunedoara*, Ed. Militară, București, 1974, 192 p.
19. IDEM, *Lupta grupărilor feudale după stăpânirea Transilvaniei după prăbușirea regatului ungar (1526 – 1541) în ****, Istoria României, Ed. Academiei, București, 1962, vol. II, 1157 p.
20. DÖRNER Anton, *Structura puterii în ****, Istoria Transilvaniei. Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András, Ed. Institutul Cultural Român și Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2005, vol. II, 448 p.
21. IDEM, *Transilvania între stabilitate și criză (1457 – 1541) în ****, Istoria Transilvaniei, Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Năgler, Ed. Institutul Cultural Român, Cluj Napoca, 2003, vol. I., 448 p.
22. DRĂGAN, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440 – 1514*, Ed. Enciclopedică, București, 2000, 466 p.

23. DUZINCHEVICI, Gh., *Despre mișcarea condusă de țarul Iovan (1526 – 1527)* în *** *Revista de Istorie. Studii*, Ed. Academiei, București, 1956, anul IX, nr. 6.
24. FELEZEU, Călin, *Transilvania în context politic internațional. Secolele XVI – XVII* în ***, *Istoria Transilvaniei*. Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras, Ed. Institutul Cultural Român și Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2005, vol. II, 448 p.
25. IDEM, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541 – 1668)*, Editura Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1996, 382 p.
26. IDEM, *Independența administrativă și legislativă a Principatului (1541 – 1688)* în ***, *Studii de Istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*, (Coordonatori Sorin Mitu și Florin Gogaltan). Ed. Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Cluj, 1994, 258 p.
27. IDEM, *Transilvania în context politic internațional. Secolele XVI – XVII* în ***, *Istoria Transilvaniei*. Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari András, Ed. Institutul Cultural Român și Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005, vol. II, 448 p.
28. IDEM, *Relații bilaterale politico-diplomatice transilvano-otomane* în ***, *Acta Mvsei Napocensis. Istorie*. Cluj Napoca, 2005, II, 39 – 40, 2002 – 2003.
29. FENEȘAN, Costin, GÜNDISCH Konrad G., *Informații privind istoria Transilvaniei (sec. XVI – XVII) în calendarele lui Paul Eber* în ***, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj – Napoca*, Ed. Academiei, Cluj Napoca, 1974, nr. XVII.
30. FENEȘAN, Cristina, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*. Editura Enciclopedică, București 1997, 347 p.
31. FERENCZI, I., NÄGLER, Th., *Așezarea secuilor și colonizarea sașilor. Cavalerii teutoni în Țara Bârsei* în ***, *Istoria Românilor. Genezele românești*. Coordonatori. Acad. Ștefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, vol. III.
32. GRIGORAȘ, Nicolae, *Precursor al lui Mihai Viteazul* în ***, *Petru Rareș*, Redactor Leon Șimanschi, Ed. Academiei, București, 1978, 336 p.

33. GÜNDISCH, Gustav, *Über die vermögensbildung des hermannstädter bürgermeisters und sachsengrafen Peter Haller (1490? –1569)* [Despre formarea averii primarului sibian și contelui sasilor Peter Haller (1490 ? – 1569)] în Gustav Gündisch, *Aus geschichte und kultur der siebenbürger sachsen* [Din istoria și cultura sașilor transilvăneni], Böhlau Verlag Kohn Wien, 1987, 468 p.
34. IDEM, *Siebenbürgen in der Türkenabwehr, 1395 - 1526* în Gustav Gündisch, *Aus geschichte und kultur der siebenbürger sachsen*, Böhlau Verlag Kohn Wien, 1987, 468 p.
35. HOLBAN Maria, *Călători străini despre Țările Române*, București, Editura Științifică. Volumul I, 1968, (586 p.), Volumul II 1970, (686 p). Volumul III, 1971, (766 p.).
36. IMRE, Sándor, *Gelenczei Mihálcz család* în ****, Genealógiai Füzetek*, Coordonatori: Csikszentmihály Sándor Imre, Köröspataki es Köpeczi Sebestyén József, Nr. I, An 1903, Kolozsvár, Ed. Gaman János örököse Könyvnyomdájában, pp. 4 – 8.
37. INALCIK, Halil, *Imperiul Otoman. Epoca Clasică 1300 – 1600*, Ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
38. IONASCU, I., *Mihai Viteazul si autorii Tratatului de la Alba Iulia (1595)* în ****, Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, Ed. Academiei, Filiala Cluj, nr. V / 1962.
39. IORGA, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, 564 p.
40. IDEM, *Locul românilor în istoria universală*, Ediție îngrijită de Radu Constantinescu, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, 509 p.
41. LUPAȘ, Ioan, *Din istoria Transilvaniei*. Editura Eminescu, București, 1988 (413 p).
42. IDEM, *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII – XVI*, (Extras din Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, vol. VII, 1936 – 1938), București, 1938.
43. MAKKAI, László, MÓCSY, András, *Erdély Története*, Akadémiai Kiado, Budapest, 1997, Volumul I, 611p.

44. MOȚUL, *Români Maghiarisați în Revista Tribuna*, Nr. 7, Sibiu, joi 11 / 23 ianuarie 1890.
45. MUREȘANU, Camil, *Transilvania în ****, *Istoria Românilor. De la universalitatea creștină către Europa "patriior"*, Coord. Ștefan Ștefănescu, Camil Mureșanu, Tudor Teotoi, Ed. Enciclopedică, București, 2001, vol. IV. 878 pagini + 79 planșe.
46. NÄGLER, Thomas, *Răscoala plebei sibiene din anul 1556 în ****, *Magazin Istoric*, anul XXIV, nr. 12 (285) / decembrie 1990.
47. IDEM, *Transilvania între 900 și 1300* în Ioan – Aurel Pop, Thomas Năgler, (coord), *Istoria Transilvaniei*, vol. I (până la 1541), Ed. Institutului Cultural Român și Centrul de Studii Transilvănene, Cluj Napoca, 2003.
48. PACURARIU, Francisc, *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, Ed. Minerva, București, 1988, 620 p.
49. PASCU, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, Ed. Dacia, Cluj, 1989, vol. I, 595 p., vol. IV, 568 p.
50. IDEM, *Rezistența instituțiilor românești; transplantarea în mediul autohton a unor instituții medievale central – europene în ****, *Istoria Românilor. Genezele românești*. Coordonatori. Acad. Ștefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, vol. III.
51. IDEM, *Accentuarea tendințelor de autonomie ale voievodatului Transilvaniei în ****, *Istoria Românilor. Genezele românești*. Coordonatori. Acad. Ștefan Pascu și Acad. Răzvan Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, vol. III, 695 p. + 41 pl.
52. POP, Ioan - Aurel, *Istoria Transilvaniei Medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj Napoca, 1996, 267 p.
53. PUȘCARIU, I. Cav., *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, Partea a II-a, Sibiu 1895.
54. PUȘCARIU, cav. Ioan, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Ediția a II-a, Editura Societății culturale pro Maramureș "Dragoș Vodă", Cluj Napoca, 2006.

55. ROMAN, Toma-Cosmin, *Sibiul între siguranță și incertitudine, în zorii epocii moderne (1528 – 1549)*, Ed. Altip, Sibiu, 2007, 408 p. + XV pl.
56. RUSU Gabriel, *Principele descăpățânat: Andrei Bathory în ****, *Magazin Istoric*, Anul XXXVIII, Serie nouă, Nr. 10 (451) / octombrie 2004.
57. RĂDAC, Petru – Alin, *Casa nobiliară de Balassa: origini, evoluție și istoric. Secolele XIII – XVII în ****, *Revista Transilvania*, Ed. Mega Print SRL, Sibiu, nr. 1 / 2013.
58. SĂLĂGEAN, Tudor, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Ed. Institutul Cultural Român, Cluj Napoca 2003, 446 p.
59. SPINEI, V., DIACONU, P., FERENCZI, I., *Migratori la cumpăna de milenii: ungurii, pecenegii, uzii și cumanii în ****, *Istoria Romanilor. Genezele românești*. Coordonatori. Acad. Ștefan Pascu, Acad. Răzvan Theodorescu, Ed. Enciclopedică, București, 2001, vol. III. 695 p. + 41 pl.
60. SZALAY, László, *Magyarország Története*, vol. IV, Pest, Kiadja, Lauffer Vilmos, 1865, 687 p.
61. SZEGEDY, Edit, *Reforma în Transilvania. Constituirea identității confesionale în ****, *Istoria Transilvaniei*, Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Năgler Volumul II (De la 1541 până la 1711), Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvănene, Cluj Napoca 2005, 448 p.
62. EADEM, *Confesionalizarea în ****, *Istoria Transilvaniei. Volumul II (De la 1541 până la 1711)*, Coordonatori Ioan - Aurel Pop, Thomas Năgler, Cluj Napoca 2005. 448 p.
63. TĂTAR, Octavian, *Aspecte internaționale ale constituirii principatului Transilvaniei*. Editura Muzeul Castelul Corvineștilor Hunedoara 2001, 289 p.
64. IDEM, *Tratatul de la Speyer (1570) dintre Maximilian II și Ioan Sigismund Zapolya și statutul politico – teritorial al Transilvaniei pe plan european în ****, *Annales Universitatis Apulensis. Historica*, nr. 7 / 2003.
65. IDEM, *Europeni și Otomani în Evul Mediu. Realități politico – diplomatice și militare. Studii.*, Ed. Burg, Sibiu, 2003, 347 p.

66. IDEM, *Constituirea identității regionale. Geneza Transilvanismului*. Ed. Tipografia Universității „1 Decembrie 1918“ din Alba Iulia, Alba Iulia 2009, 104 p.
67. IDEM, *Problema Partium-ului în disputa habsburgo – otomano – transilvăneană din 1556 – 1571 în ****, *Revista Apvlvm*, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, MMV, nr. XLII.
68. IDEM, *Putere politică și aspecte instituționale în principatul Transilvaniei*, Ed. Tipografia Universității "1 Decembrie 1918" Alba Iulia, Alba Iulia, 2010, 131p.
69. VIGH, Béla, *Disputele sinodale luterano – calvino – unitariene în Transilvania secolului al XVI-lea*, Teză de Doctorat, Conducător Științific: Prof. Univ. Dr. H.C. Thomas Nögler, Sibiu, 2009, 303 p.
70. ZOLNER, Eric, *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*, Traducere de Adolf Ambruster, Ed. Enciclopedică, Buc. 1997, 487 p.

SURSE ELECTRONICE

71. Szentmártoni Szabó Géza; *Balassa Menyhart, Balassa II. Andras es Balassa Zsuzsana lappango portrei*, p. 309, link:
http://epa.oszk.hu/01500/01500/00004/pdf/00004_301.pdf
72. http://www.npg.hu/images/jcollection/balassa_menyhart.jpg. Nemzeti Portrétár Közhazsnú Alapítvány.